

NOORA TIENAHO

Teloitettuja tyttöä ja isänmurhia

Suomen sisällissota kääntyy musikaaliksi ja oopperaksi

Siinä missä *Tytöt 1918* on punakaartilaisten elämään eläytyessään kirkkaan punainen, *Veljeni vartija* ymmärtää kumpaakin osapuolta korostaen sattumanvaraisuutta ja olosuhteiden pakkoa. *Tytöt 1918* tulee iholle karmaisevan samastuttavana, *Veljeni vartija* jää etäiseksi eikä onnistu koskettamaan. Molemmissa sisällissodan jättämää traumaa yritetään tasoitella. Satavuotishumun mainoslause ”Yhdessä – Tillsammans” nousee hakematta mieleen.

Tampereen merkittävän roolin vuoden 1918 tapahtumissa huomaa alkuvuoden kulttuuritarjonnassa. Museokeskus Vapariikissa avautui pysyvä Tampere 1918 -näyttely, joka esittelee sodan esineistöä ja tapahtumia. Tampereen Teatterissa pyörii toiminnallinen *1918 Teatteri taistelussa*, jossa näyttelijät kierrättävät yleisöä sodan tapahtumapaikaksi päättyneessä teatterirakennuksessa. Tampereen Työväen Teatterin vielä toistaiseksi toiminnassa olevalla suurella näyttämöllä esitetään suurmusikaalia *Tytöt 1918*, ja Tampereen Oopperan tilausteos *Veljeni vartija* kertoo sisällissodan runtelemasta perheestä. Jos aiemmin on vaiettu, nyt asiaa ainakin käsitellään.

”Siitä on nyt tasan sata vuotta”

TTT:n lavalla nuoret työläisnaiset kertovat yksitellen, kuinka he tulevat kuolemaan. Osa kaatuu taisteluissa, osa teloitetaan. Joku heittää henkensä vasta vuosikymmenten kuluttua mutta elämänhalunsa menettäneenä. Yleisö saa heti tuta, ettei tänne tultu vain viihtymään. Tänne tultiin muistamaan, että siitä on nyt tasan sata vuotta. Huhtikuussa 1918 Pohjoismaiden suurin kaupunkisota, Tampereen valtaus, päättyi punaisten häviöön.

Sirkku Peltolan käsikirjoittamassa *Tytöt 1918* -musikaalissa ääneen pääsee vähemmän kuultu kansanryhmä: tavalliset köyhät tytöt. Musikaali perustuu väljästi Anneli Kannon romaaniin *Veriruusut* (2008) ja moniin naiskaarteista kertoviin lähteisiin. Tytöt ystäväystyivät keskenään, kinastelevat poikien huomiosta, unelmoivat kesähäistä ja ihastelevat punaisia pikkukenkkiä. Ja kun tilanne vaatii, he ompelevat itselleen housut, leikkaavat tukkansa ja tarttuvat aseisiin. ”Me ollaan halpoja likkoja

Tampereelta, halpoja mutta kauniita”, lauletaan pää pystyssä. Lyriikat ovat Heikki Salon käsialaa.

”Vissiin tarvitaan aika monta itkua”

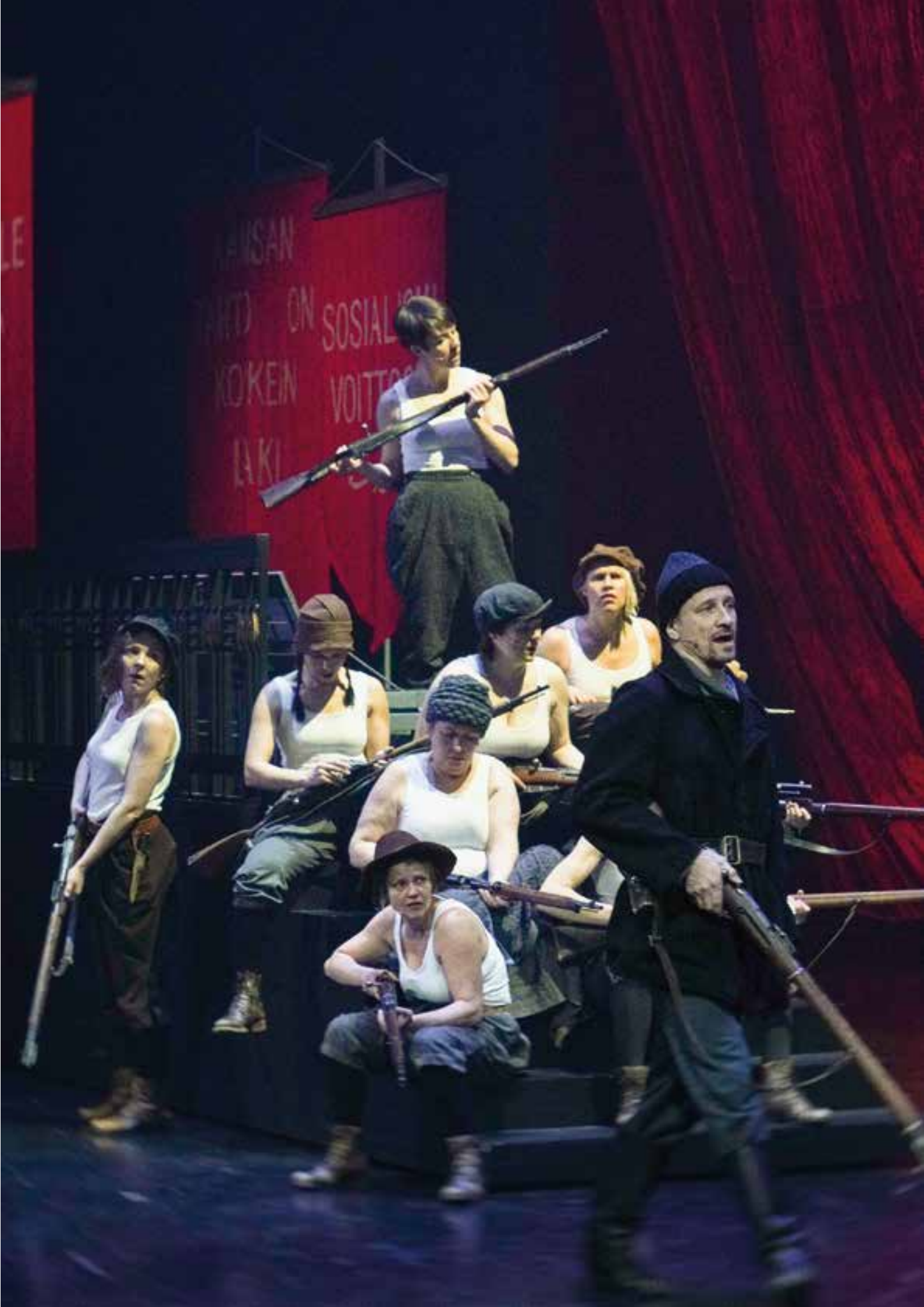
Säveltäjä Eeva Kontu on tuonut työväenlaulut ja -marssit nykypäivään. Useassa laulunumerossa tyylinä on nuorekas rap. Se onkin iskevä ja tehokas valinta. Paikoin räppääminen kuulostaa kuitenkin vaikealta: rytmiset epätarkkuudet ja liiallinen pehmeys syövät tehoa. Syljen tulisi roiskua sanojen painosta ja tavujen osua kohdilleen naulaimen nopeudella ja pistävyydellä. Kaiken kaikkiaan musiikki on energistä ja mukaansatempaavaa. Vallankumousta suunnitteleva ”Kumoon, kumoon, kumoon, kumoon” tuo mieleen Elviksen hitin ”A Little Less Conversation”, ja naisten ompelupuuhiä seuraava ”Housut on ase” on vähintään yhtä menevä.

Housuihin pukeutumisessa olikin jotain vallankumouksellista, ja muodonmuutoksessa tytöstä sotilaaksi housuilla oli tärkeä rooli. Kanto kuvaa romaanissaan juhlalista hetkeä:

”Hän pujotti ensin vasemman, sitten oikean jalkansa housunpuntiin, nykäisi liitingin vyötärölleen ja kiristi sitä sormin. Pehmeitä tytönhuulilta irtosi syvä huokaus. Sigridillä oli jalassaan miesten housut. Astuessaan housuihin hän astui ulos tytön olemuksesta. Hänestä tuli jotain muuta. Häneen tarttui jokin villi ja väljä ominaisuus, kiihdyttävä, hurmaava seikka, joka sai sydämen takomaan ja veren kohisemaan korvissa.”¹

Vuoden 1917 aikana pahentunut elintarvikepula ja laaja työttömyys olivat kimmokkeita luokkasodalle. Paikoin myös henkilökohtainen viha ja kosto motivoivat toimintaa. Musikaalissa 15-vuotias Sigrid (Mar-

Kuva: Kari Sunnari

KAISAN
PARTI ON SOSIALISMI
KOKEN VOITTO
AKI

ketta Tikkanen) joutuu ensimmäisenä työpäivänään tehtaanjohtaja Vikströmin (Mika Honkanen) kope-loitavaksi. Kaartiin liittyttyään ja kiväärin saatuaan Sigrid pakottaa johtajan metsänlaitaan nöyristelemään ja lunta nussimaan. Itku nousee työllä kuitenkin taas kurkkuun: ”Mua pelottaa tää viha. Kun ei se yhtään helpottanu.”

”Viha loppuu sydän kerrallaan”

Näytelmän punaiset odottavat Venäjältä luvattua ase-lastia. Tykkeitä ei näy, mutta matruuseja tulee, ja heidän kunniaukseen täytyy tietenkkin järjestää tanssit. Kaartilais-tyttö Lempi (Petra Ahola) ihastuu viiksekkääseen Gri-goriin (Sampo Kerola). He käyvät etnisiä eksotiikkoja se-koittavaan tanssiin, jossa slaavilainen mielenlaatu törmää argentiinalaiseen tangoon. Aamulla mies lähtee rintamalle eikä palaa. Tyttö nielee kyyneleitä mutta tokaisee rehvakkaana: ”Kokeilin, miltä tuntuu olla ryssänuorana, kun siitä niin paljon puhutaan.”

”Ihmisiä ne ryssätkin on, ei rakkaus katto, mitä ih-miset siitä ajattelee”, virkkaa toinen paheksutussa pari-suhteessa elävä. Sodan aikana rakastuminen saattoikin olla yksi järjissään pysymisen muoto. Tulevasta onnesta haaveilu ja menneen muistelu muodostavat suvantoja myös musikaalin sotaan: ”Milavidan valot” ja ”Suvihää” tarjoavat katsojalle hengähdyspaikkoja. Kun parisuhteita ei ehditä virallistaa, osa nuorista ryhtyy omavaltaiseen toveriavioliittoon. Toiset suhtautuvat asiaan anarkisti-semmin: ”Susinartun perse kestää melkein mitä vaan, mutta se kestää paremmin, kun juodaan, naidaan ja lau-letaan.”

Toinen puoliaika alkaa rahisevalla gramofonimusii-killä. Päällä iskeytyy räppi, jonka sanat kulkevat tausta-kankaalla. Lavasteet ja taustavideot ovat läpi musikaalin olleet yksinkertaisuudessaan vaikuttavia. Takaseinälle on heijastunut vuoroin propagandahenkisiä kohoilevia nyrkkejä ja marssivia kivääreitä, vuoroin leijailuvia ruu-sunterälehtiä. Taisteluiden jälkeen punaisten kutistuneet joukot kerätään Keskustorille ja taustalle heijastetaan ar-

Kuva: Petri Nuutinen

**”Sisällissotaa verrataan
synnytyskipuihin: kivuliaasti
synnitetty, verellä kastettu.”**

kistokuvaa ruumiskasoista. Hienot rouvat nyripistelevät nenäänsä riutuvien vankien ohi kulkiessaan: ”Miten voi Suomen nainen olla noin ruma ja alhainen?”

Taaempänä isä uskottelee itselleen, että hänen tyttärensä on päässyt Venäjälle pakoon. Kyllä Sigrid vielä kirjoittaa ja saattaa joskus kolkuttaa oveenkin. Kurkussa kuristaa tytön tunnustus näytelmän alussa: ”Kaivan haudan, johon minut teloitetaan.” Viimeisenä niittinä lavalle lehahtaa 13–20-vuotiaista tytöistä koostuva Sympaatti-kuoro laulamaan Tampereesta sadan vuoden kulluttua. Tarkoitus on varmaankin kertoa, että niin vain tästäkin sodasta selvitettiin ja yhdessä on menty eteenpäin, mutta en voi olla miettimättä, että tuon ikäisiä ne työt olivat. Jonkinlaista lohtua kuoro kuitenkin lupaa: ”Viha loppuu sydän kerrallaan.”

Pikkumaiset ihmiset

Tampereen Oopperan ensimmäinen kantaesitys, jo kymmenen vuotta sitten tilattu *Veljeni vartija* alkaa vuodesta

1914. Tampere on ”nousevien odotusten kaupunki”, eivätkä Sarajevon laukauksetkaan saa ihmisiä tolaltaan. Sota on kaukana – se ei koske Kytälää. Hiljalleen leipäjonot kuitenkin pitenevät ja kaduilla kahakoidaan. Agitointi alkaa purra.

Tuomas Parkkisen kirjoittama ja ohjaama ooppera kuvaa sotaa pienten ihmisten näkökulmasta, joilla ei ole valtaa päättää asioista, ja jotka joutuvat mukaan tapahtumiin olosuhteiden pakosta. Pieni ihminen on usein myös pikkumainen: hän menettää malttinsa, on itsekäs ja tekee kamalia uskoessaan pääsevänsä palkkahästä.

Tarina seuraa Rossin perhettä. Lukkari Johannes Rossi (Juha Kotilainen) on pasifisti ja kuvittelee siirtäneensä aatteen myös jälkikasvulleen. Puhelinkeskuksesta työskentelevä Amanda Rossi (Tuuli Takala) ottaa kuitenkin osaa työväenliikkeeseen ja arkkitehti Eemil Rossi (Ville Rusanen) liittyy valkoisiin.

Oopperan nimi juontaa *Ensimmäisestä Mooseksen kirjasta*. Murhatyön juuri tehnyt Kain koettaa juksata Jumalaa, ettei tiedä missä Abel on. ”Olenko minä

veljeni vartija?” hän kysyy. Johannes Rossi vastaa myöntävästi: olemme siskojemme ja veljiemme vartijoita; meidän kaikkien on pidettävä huolta toisistamme. Siksi Amandan tulisikin kuulemma suojata ja tukea veljeään.

Johannes myöntää työväenlaulun olevan oikea mutta keinojen väärät. Tähän Amanda toteaa taistelevansa vaikka aseina, jos ei muu auta, mutta tämä on isälle liikaa. ”Minulla ei ole enää tytärtä”, hän ärisee ja häätää Amandan kotoaan. Johanneksen pasifismi tuntuu rajoittuvan punaisten tekemän väkivallan tuomitsemiseen, sillä hetkeä aikaisemmin aseistettuna rintamalle lähtenyt Eemil sai isältään sydämelliset jäähyväiset. Aseista kieltäytyminen ei tee kenestäkään puolueetonta.

Epäsuhtaista on myös vapaa rakkaus, jota Amandan aviomies Iisakki Friman (Tuomas Katajala) peräänkuuluttaa: se tuntuu kuuluvan vain miehille. Amanda ei millään tule raskaaksi, ja Iisakki tunnustaa rakastuneensa toiseen naiseen. Lisäksi tämä toinen odottaa Iisakin lasta. Amandasta tulee ”lapseton, miehetön, veljetön ja isätön”. Nyt häntä eivät sido perinteiset velvollisuudet, ja hän voi valita uuden roolin. Amanda liittyy punakaartiin.

Mitä on puolueettomuus?

Ooppera on Olli Korttekankaan säveltämä. Jälkiromanttiseen melodisuuteen yhdistyy vuosisadan alun musiikkityylejä: kapakka-jazzia, torvisoittoa ja työväenlaulutunnelmaa. Paikoin musiikki tuntuu katkelmalliselta ja jää juonenkuljetuksen alle. Pastissien kepeä ja parodinenkin luonne etäännyttää. Santtu-Matias Rouvalin johtama Tampere Filharmonia eläytyy kuitenkin hienosti musiikin eri karaktereihin.

Upeitakin kohtauksia mahtuu mukaan. Yksi näistä on Johanneksen kirkkoon eli nykyiseen Tampereen tuomiokirkkoon paenneiden kaupunkilaisten laulu. Johannes Rossi koettaa estää ihmisten tulon kirkkoon, sillä ”pakolaiset tekevät tästä roskaväen luolan”. Kytälän ja Tammelan kaupunginosat on kuitenkin tuhottu, ja jostain olisi saatava suojaa. Kuoropoikien kantama ruusuköynnös ja suuri pyöreä ikkuna takaseinällä tuovat tutun kirkon Tampere-talon lavalle.

Oopperan kuoro laulaa ilman orkesterin säestystä: ”Emme näe enää punaista miestä, emme huomaa valkeaa. Me näemme vain mustaa, mustaa. Silmäkanta-mattomiin.” Syyllisille ei toivota kuolemaa, mutta heidän haluttaisiin näkevän kättensä työt.

Ylen haastattelussa Korttekanas toteaa, ettei häntä ”oikeastaan kiinnostanut ottaa yleisesti kantaa siihen, kuka tässä oopperassa tai ylipäänsä sisällissodassa oli enemmän oikeassa tai väärässä”. Ooppera ei ”juurikaan sisällä aatteellista pohdintaa tai poliittisia puolustuspuheita”, libretisti Parkkinen jatkaa³. Onko tämä yleisön toive? Onko jonkun pelätty suuttuvan? Ja kuinka poliittista on väittää jotain puolueettomaksi ja epäpoliittiseksi?

Teosesittelyssä Parkkinen kertoo puolueettomien ryhmän olleen sodassa kaikista suurin. Ajatus korostuu

oopperassa: ihmiset ovat hyvin joustavia värin tunnustamisessa, ja usein asia riippuukin siitä, kuka kysyy. Mutta mitä puolueettomuus oikeastaan tarkoittaa? Ainakaan se ei ole sama asia kuin sodanvastaisuus, ja myös halu pitää asiat ennallaan on mielipide. Puolueettomuuteen on varaa vain, jos sota tai muutokset eivät suoraan kosketa. Kun valkoisten voitto Tampereella alkaa varmistua, Amanda onnistuu värin vaihdossa paremmin kuin muut punasiskot. Tämä johtunee siitä, että hän on alun perinkin voinut valita, keiden puolella taistelee. Hän kalvattaa ystävänsä Serafina Suomen (Erica Back) ymmärtäessään tämän kantavan hänen miehensä lasta.

Kivulias synnytyks

Serafina joutuu leirille, josta sotilas Onni Kontio (Suvi Väyrynen) auttaa hänet kuitenkin pakoon; Pohjanmaan pojalle oli tullut yllätyksenä, ettei täällä oltukaan tappamassa venäläisiä. Näyttävässä synnytykskohtauksessa Serafinan sisältä revitään suuri punainen huivi. Heikkouttaan nainen kuolee, mutta lapsi jää eloon. Sisällissotaa verrataan synnytykskipuihin: kivuliaasti synnytetty, verellä kastettu. ”Millainen maa sua odottaakaan, neiti Suomi?”, kuoro laulaa. Jos metaforassa on jotain häiritsevää, tarjoaa ooppera toisenkin: raamatullisen veljesmurhan sijaan Eemil tulee ampuneeksi isänsä. Äiti kuoli synnytyksessä, isä poikansa luotiin – miten maan voi rakentaa tällaiselle pohjalle? *Veljeni vartijassa* vastaus löytyy seuraavasta sukupolvesta ja yhdessä tekemisestä: hermoheikko Eemil suunnittelee koulun, jota käyvät sekä herrojen että työväen lapset; Amanda kasvattaa punaorvon omanaan.

En ole tarkoitushakuisen itketyksen ystävä, mutta toisinaan itku voi puhdistaa, ja lopun ”Laulu Suomelle” vaikutti pyrkivän tähän. Mutta miksi ooppera ei kosketanut minua? Johtuiko se ulkokohtaisuudesta, siitä ettei yksittäisiin hahmoihin uskallettu kunnolla keskittyä, koska sehän olisi ollut puolueellista? Vai siitä, että kepeän humoristinen ote ja nokkeluus haluttiin säilyttää kaikissa tilanteissa?

Vaikeasti sanallistettavat tunteet, muistot ja asiat voivat saada äänen, kun vuoden 1918 tapahtumia käsitellään ja työestetään historian tutkimuksen lisäksi myös taiteellisesti. Toisaalta musikaalit, oopperat, näytelmät ja näyttelyt eivät välttämättä auta pääsemään yli tai päättämään irti. Trauman käsittely saattaa saada katselijan yhä vahvemmin muistamaan juurensa tai jälkikäteen valitsemaan puolensa.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Anneli Kanto, *Veriruuus* (2008). Gummerus, Helsinki 2016, 67–68.
- 2 Mattias Mattila, ”Jokainen ajatteli tekevänsä oikein” – Suomen sisällissodasta kertovan uutusoopperan tekijät pilkkoiivat aiheen palasiksi ja löysivät ihmisen. *Yle* 16.2.2018.
- 3 *Veljeni vartija* Tampere-talon verkkosivuilla: tampere-talo.fi/tapahtumat/veljenivartija-4/